

מחברות אלול/חיים גורי/הוצאת הקיבוץ המאוחד/84/1985 עמודים

ענת לויט

קול החצוצרות הזמם



בספר הזה, שוב לא יוכל לכתוב שורות שיר הרומות ברותן למלים - הגנה מוטלת גופותינו, שורה ארוכה, ואיננו נושמים. / אך הרוח עזה בהרים ונושמת. / והבוקר נולד, וזריחת הטללים רוננה. / עוד נשוב, נפגש, נחזור כפרחים אדומים. (הגנה מוטלת גופותינו' מתוך 'פרחי אש' עמ' 67). יותר מדי משפטי 'כפירה' כמו 'האויבים לא שבו הביתה בשבעה דרכים, כמו שהובי טח. / הלך קשה מששערנו וגם יותר יקר' ('ארץ קודש', מתוך 'מחברות אלול' עמ' 42) או - 'רק אנשים שותקים היינו, / לפי מנהג השכט. / לא עלינו שום סימן לאל' הים. (שאריות אריג' שם. עמ' 58), מצויים ב'מחברות אלול', מכרי שאוכל להניח כי אותו קירוש מוות, יהיו נסיבותיו אשר יהיו, על מזבח המולדת, ישוב אל המשורר, לעזור את עיניו בהירואיזם מנחם. נכון, ההתפכחות ב'מחברות אלול' איננה של-מה, ואולי אינה יכולה להיות, ואולי טוב שאיננה.

למותר, נשארה לרובר בשירים - נפשו הזונה, המתמידה להאבק בעיני הרואות, בחתימת השנים שהולידו בו הרבה ציניות ואירוניה - 'מה לך נפש עיפה וחלומה לזוננים' / מה את מחפשת עדיין על כל הגבעות הגבוהות / ותחת כל העצים הרעננים; / חשכתי שהשתנית קצת לטובה במרוצת השנים. (שאריות אריג' שם. עמ' 30) או במקום אחר בספר - 'והגשמה ער לה, עולה, היתה לו נעריית ממנו. / שפחת אלוהים. / היתה ונשארה וטרובה. / פנויה. בורדה. / אחזה בו, כמו שושנה השרמר טה, / וגם מזה לא הניחה את ידה.' ('הימר רים' שם. עמ' 14). והסיבה למאבק 'ממין חדש' בין הנפש לבין העין, גם היא אצל גורי, קונקרטי, גנטית, נבדלת - בכך היו שונים מאכותי, השמיים, המתייחסים לארני בציניות מגומת / והמשלמים על כך תמיד באכזריות כבודות... (גלויה סקני דינבית' שם. עמ' 66).

גורי של 'מחברות אלול', הוא גורי המבכה כמעט את כל מה שניתן היה לו להתנחם בו בשנים עברו. מבכה ובה בעת מתמיד להביע אהבה אל הדברים שאיבד - וכאשר הרחיק עד קצה גבול האפשרו ברך רך / ראה שאין גבולות לאפשרים שנכפלו / ורק הלב קפא בו מול ההפך הגמור. / אני זוכר אותו בשדות הרחבים ההם / תר עה כילד-פרובלמטי, מושיט ידו שנמשכה מאז / הופך עוד גיהנום ליופי מפוקפק. (מטפיסיקה 2' שם. עמ' 19). אווירה של גיהנום, שורה על חלקים רבים בספר 'מחברות אלול', אך יופיו של הספר ירוע, בהיותו בלתי מפוקפק.



חיים גורי

של גורי. וכאן מתרקמת לה התחושה, שגור די ככל שיתקרב בשיריו אל הלירי, לעולם אולי לא יהיה משורר מינורי. אך איכותם של שירי 'מחברות אלול' כולט דווקא, בשל דרך ההצגה הדראמטית של הנושאים הנרונים בשירים. דראמטיות זו פורצת מכל שורה, ובכנותה, דווקא משום הוויתור על אניוירי שיר צורניים, כמו חריזה שקר לה ומקצב אחיד. אניורים אלה, שאיפיינו את שיריו המוקדמים של גורי, יצרו לעי תים רושם דראמטי, גם כאשר לא היה לרושם זה כיסוי, מבחינת עומק תפיסת החוויה המבוטאת.

ובאשר לנושאים הנרונים בשירי 'מחברות אלול', אין הם חורגים בהרבה מן התמטיקה שהעסיקה את המשורר בספריו הקודמים. גם ב'מחברות אלול', ניתן למצוא דיון מרובה במשמעות הזמן המתכלה, בחבלי ארץ הנקבעים בזכרון האנושי; המשתמרים בו, בדרך מנוגדת להכאי, מזו שבה הם משתמרים בקוביית הזמן החיצוני. בעיקר רב הדיון בפגישה החוזרת עד אין קץ, בין הרובר בשירים לבין האשה, שהיא גם מחוז גיאוגרפי ובה בעת מאהבת גדולה, שלא נס ליחה.

התייחסותו של גורי אל ייחודיותה של פגישה זו, מושפעת עוד בשיריו המוקדמים מההתייחסות האלתרמנית, אל אותה פגישה - בהכרל אחד, שהוא בעיקר המייחוד את גורי לעומת אלתרמן בצומת מפגש זה. כאשר אלתרמן כותב על ההלך, הנודר ממך קום למקום, מתוך כמיהה בלתי נלאית, שאסור לה להתממש כדי לא להתכלות, אל הבית, ואלה האשה הממתניה בתוכו עד חסר מקום גיאוגרפי-ספציפי. תפיסת ההור יה הקיומית הזו, משוללת אצל אלתרמן, מעיקרה, שורשים 'לאומיים' קונקרטיים. אצל גורי מעוגנת תפיסה זו, בתוך תכל ארץ מגובל ומגודר. וכשגורי כותב 'כמו היום הבא אחר הלילה / ועד פנותו / ניתנת / ובחלון מול אופק השרפה / יופיה הנמשך' (מתוך 'יופיה הנמשך', 'מחברות אלול' עמ' 23) או - 'מה אומרים המים ההולכים אל הימים / עמרו. עמרו מול הקרה והחרשת.' (מתוך 'שתיקת האכנים', 'מחברות אלול' עמ' 51), אין הוא מתכוון, אלא לשלוח את הקורא אל אלתרמן - כי בצאתך אלי, כושלת כחלום, מול אופק המוריר מסך על השרפה' ('חיוך ראשון', 'כוכבים בחוץ' עמ' 56) - 'ואני יודע כי לקול התף, / כערי-מסחר חרשות וכוא' כות' ('פגישה לאין קץ', 'כוכבים בחוץ' עמ' 9), כדי שיגלה בנקל את ההבדל שבין שני המשוררים, דווקא לאור הרגשה מכור נת את הרמיון המטאפורי, שהרי אלתרמן בכל ספרו 'כוכבים בחוץ' המבטא את עניי ין הגעגועים אל האשה והמולדת, לא 'הש' תחרר' מהמימד המיתי, המצוי ביסודו של נושא המשיכה וההתנתקות, המשיכה כדי להתנתק, כדי להמשך אל האשה הגדולה, הכולעת והמקיא, כתבל עצמה. לעומתו גורי, דווקא משום שנושא זה נקשר אצלו תמיד בעבותות של חבל ארץ מצומצם, לא תכל אכסטרוקטית, 'התאפשר' לו לגלות כמהלך התהליך של משיכה-התנתקות-מי שיכה אל האשה-בית-מולדת, את קמט הזקנה שהביאו השנים אל פניה של זו האחרונה. גורי, בניגוד לאלתרמן, יכול היה 'לבחון בשטח' את תילי החורבות, ומכות ההרס הבלתי-מתאחות, בגלל אירועים שאינם רק סמל מטאפיסי. גורי ב'מחברות אלול' שבר במשהו, פרץ את מעגל הכמרי ההגעגועי, מתוך שהוא עומד, מודד אחד לאחד את סימני ההשתנות בסניו של מר שא הגעגועים, הוא מעורר בלא מעט מקר מות כספר, נגלוי או במסווה, את השאלה - על מה, או למה, או לשם מה הנהייה הכלתי-פוסקת אחר מולדתי-אשה, מחוז חפץ לשלוח הנפש. כמדומני כי גורי של לאחר 'מחברות אלול' ולאור כל שנכתב

בערב ספרותי, שהתקיים לפני שנים מעטות במוזיאון ישראל, סיפר חיים גורי קוריוז אישי, שנשא את הכותרת - איך מזהים משורר? - יום אחד נסעו גורי ואשי תו במכוניתם. באחד הצמתים נעצרו על-ידי מחסום של צה"ל. אל תוך המכונית הציץ חייל, הביט בחשדנות. ביקש מגורי להציג תעודת זהויה. כשעיין החייל בתעודתו, אורו פניו - 'אתה גורי מ'הבגרות?' - הכריז בשמחה ומיהר לאפשר למכונית להמשיך ברכה... - מדוע בחרתי להזכיר בפתח המאמר, אנקדוטה זו, שסופרה על-ידי המשורר בהרבה הומור, אך גם בלא מעט אירוניה? בגלל תחושה, שהיתה בי לפני שהתחלתי לעיין בספרו הארבעה עשר של גורי - 'מחברות אלול', תחושה שרמתה במשהו לוו של החייל... לגבי, לא 'גורי מהבגרות'. אך אודה, יהיו ספרי השיר רה שיפרסם גורי רבים ככל שיהיו, לפני שאגש אל כל אחד מהם, יעלו בי ובנקל, אסוציאציות, קונוטאציות וציפיות למיני-הן, אשר קיבעו בי השירים הראשונים שגורי פירסם. לא כל משורר, יהיה איכותי ככל שיהיה, היה מעורר בי כזאת. חיים גורי, נקשר בתודעתי וכמדומני גם בתודעת רבים אחרים, בעבותות של זמן היסטוריה הרה גורל. מיותר אולי לומר, אך 'הנה מוטלות גופותינו', היה וישאר אחד הביט' ויים המאפיינים ביותר, את הלך הרוח המ' יחד והחריפעמי, של תקופת המאבק על הקמת המדינה. ולא בכדי. הוראמטיות, הפאתוס, ההירואיזם שהירו את שורותיו השיריות של גורי, אלה הלמו והתאימו, ביטאו ושיקפו את תחושת פניה של התקור פה הזו.

בסימו של העיון בספר 'מחברות אלול', נוכחתי אמנם שוב, עד כמה ניתק המשורר מאותם תווי זיהוי שקבעתי לו בתודעתי, ואולי אף יהיה הוא מיצר, על שבחרתי להזכירם בפתח מאמרי. אך נדמה לי, כי לא אוכל לרבר מיר על שירי 'מחברות אלול', מכילי לעצור לרגע את עגלת שיריו של גורי, להזכיר את תהודתם הקבר עה של השירים הישנים, כדי להמשיך ולספר על חווית העיון בשירי 'מחברות אלול'.

ב'פרחי אש' וב'שושנת רוחות', התכ' טא גורי ב'רעם החצוצרות' וב'רעם התר פים', פעמים רבות עלי-חשבון ניואנסים של צלילים. ב'פרחי אש' נכתב - 'גם נפשנו ברב תמימותה אל העצב כרעה, / וקמטים בנייזומם, בבלי קול, אט פרחו בחלקת לחיינו.' (מתוך השיר 'בכיתה-הנתי-נות', 'פרחי אש' עמ' 25). שירי 'מחברות אלול' מבטאים הרבה ויפה, את מהלכי הנ' פש, שהשנים הכריעהו יותר ויותר אל הע' צב. השירים מרבים לגעת בקמטים שנחר צו מבלי יכולת למחוק, מבטאים במיוחד את מהלכי הנפש הזו, שהשנים נטלו ממנה את היכולת להתנחם במעטה ההירואי, בתי מימות המחפה על הכריעה אל העצב. במי קום הניחומים האלה, העניקו השנים למי שורר חיים גורי את האירוניה, את הבוטות-משהו, שהיא נחלתו של מי שאי בר את המימד המקדש את התרחשותם של אירועים אכזריים, ומצא אירועים אלה כהילונגיותם, שהפכה אותם בעיניו אכזריים פי כמה. - 'הגיבורים שכבו בצד הדרך. / האבנים לימדו לשתוק / את ההולכים עליה.' - כך, מתוך 'שאריות אריג' (מחברות אלול' עמ' 54). אלא שעל אלה, על גילויי ראייתו שהתפכחה, ישתדל המשורר לא לומר 'יותר מן הרצוי לומר'. הצהרת-כוונות - הצטמצמות זו, אינה מתממשת בשירי 'מחברות אלול' מן הבחינה התבנייתית-צורנית. גם כאן, כמו בספריו הקוד-

מים, גורי אינו מן המשוררים הממעייטים במלים, שורותיו השיריות ארוכות. הדימוי ים רודפים אלה את אלה, נרדפים זה לזה, אך הרחבה מילולית זו, שלא כמו שנתגלה פעמים רבות, בספריו הראשונים, אינה מכ' סה על המשמעות הגרעינית המבוטאת כמי לים, אינה פוגמת בחדות הבעה, אינה מפ' ריזה ומגזימה, אך בה בעת מטשטשת את המסר הצרוף המועבר באמצעותה. את זאת הצליח המשורר להשיג כאן, אולי משום 'הוויתור' על מעמדו של הדובר בשיריו, כאני' המבקש לפרוץ את מחסום 'האישי' של חוויותיו. ב'שושנת רוחות' אפילו מד' בר הרובר בשם 'אני' כמו בשורות - 'אני הולך בין הדברים אשר הזמן עזב אותם, / עובר. / והם חיים בלי זמן הולך ומתפורר בשעונים.' קשה לחוש באותה זהות, אחד לאחר, בין הגיאנס החזושי-אישי, לבין ביטוי השירי. אם אביא כהשוואה שורות מתוך 'זה כמו כאב' ('מחברות אלול' עמ' 10), לא אצטרך אולי להוסיף ולרבר על השינוי שחל במשורר, על ההבדל - 'אני הולך ומאפיר ועדיין אינני יודע איך מתי רגלים לזה. / ורק הקול המהדהד, ורק היד המושטה...' הוויתור על 'תרועת החצוצ' רות', לטובת גילויים ניואנטיים, אינו כרוך כוויתור על האפקט הדראמטי, שגם הוא שהגביר את הווקאליות בשיריו המוקדמים